

Kapelica nad izvirom Tolminke. Zgradili so jo vojaki, ki so gradili mulatjero od Krnskega jezera proti planini Razor in naprej do Črne prsti.

Foto: Karla Kofol

Alpski zid

Italijanski utrdbeni sistem ob rapalski meji

Besedilo: Karla Kofol

Med hojo po gorah nad Sočo se najbrž prenekateremu planincu ob razgledovanju po visokogorskih dolinah in vrhovih pogled zaustavi tudi na razpadajočih vojaških objektih, ki jih je tod vse polno. Čeprav mnogi ob tem najprej pomislijo na prvo svetovno vojno, saj so ti kraji in predvsem reka Soča z njo tesno povezani, sodi večina vojaških ostalin, ki jih srečujemo od Mangarta do Porezna in dalje proti jugu, v poznejši čas in v povsem drugačno zgodbo. Med obema vojnoma so bile zgrajene z namenom, da zavarujejo in utrdijo novonastalo mejo med Kraljevinama Italijo in Jugoslavijo.

Rapalska meja

Italijanska kopenska meja, določena leta 1921 z rapalsko pogodbo, je potekala od Ventimiglie ob Tiren-skem morju preko Alp do Reke ob Jadranskem morju. Večji del meje je bil speljan po zahtevnem alpskem

terenu, ki je predstavljal naravno bariero med sosednjimi državami, zato so ji italijanske oblasti v prvih letih namenjale le malo pozornosti. Nadzorovali so predvsem gorske prelaze in večje prehode, medtem ko so ostajali težje dostopni visokogorski predeli slabše varovani. Po letu 1930, ko se je začela oboroževalna mrzlica ponovno stopnjevati, pa so začeli Italijani

ob kopenski meji graditi mogočen utrdbeni sistem, imenovan Alpski zid. Najprej so zgradili poti, ki so vodile iz večjih centrov v dolini do državne meje in vzdolž mejne črte. Na območju XXI. sektorja, imenovanega Zgornje Posočje, ki je vključeval današnje občine Bovec, Kobarid in Tolmin, so bile tedaj zgrajene številne pomembne prometne povezave ter več mulatjer, ki so v uporabi še danes.

Utrdbe na sami meji

Celotni obmejni pas je bil razdeljen na tri cone. Prva, **varnostna cona** se je nahajala neposredno na meji. Bila je najbolj izpostavljena, v njej pa so delovale enote, ki naj bi s pravočasnim obveščanjem ostalih sil in s hitrim vojaškim posredovanjem poskušale zaustaviti sovražnikov prehod mejne črte. V to cono je sodila večina objektov, ki jih danes vidimo visoko v naših gorah, saj je meja z današnjo Slovenijo potekala prav preko najvišjih vrhov. Vodila je od Vevnice na današnji meji z Italijo preko Jalovca do Velike

* Prispevek je nastal v sodelovanju s Tolminskim muzejem v Tolminu, kjer je avtorica tudi zaposlena.

Mojstrovke in do spodaj ležečega Vršiča. Tega so nadzirali finančni stražniki in orožniki, ki so bili nastanjeni v današnjem Tičarjevem domu, za dodatno varovanje obmejnega pasu pa so skrbeli še vojaki, ki so si postavili postojanko nekoliko nižje, na izravnanih terasah pod vršiško cesto.

Z Vršiča je bila nato meja speljana preko Prisojnika, Razorja, Križa in Luknje do vrha Triglava, od tod pa preko Kanjavca, Velikega Špičja in Čela do Vrat. Za nadzor meje na območju Triglava so skrbeli finančni stražniki, ki so bivali v danes žalostno propadajoči kasarni Morbegna tik pod Triglavom. Z drugimi enotami v dolini Zadnjica in Na Logu v Trenti so bili povezani preko udobne mulatjere, telefonske linije in tovarne žičnice, katere ostanki so ob poti proti Doliču vidni še danes. Mejo na območju Vrat in Komne pa so nadzorovale enote, nastanjene v kasarni Za Lepočami. O velikosti in pomembnosti te postojanke pričajo ruševine, na katere naletimo ob poti od Krnskega jezera do Prehodcev in naprej do planine Razor ter Črne prsti. Zaradi dokaj lahke dostopnosti je bil ta del mejnega pasu med ranljivejšimi in zato močnejše utrjenimi. V dolini pod Bogatinskim sedlom sta levo in desno ob poti dve dobro skriti utrdbi, ki naj bi z navzkrižnim ognjem preprečevali sovražnikov prehod. Dodatno sta to pomembno pot s Primorske na Gorenjsko varovala tudi vojaška položaja pod vrhom Bogatina in na Monturi.

Z Vrat se je nato meja nadaljevala preko Bogatina, vzdolž grebena do

prelaza Globoko ter naprej preko Vogla, Rodice in Črne prsti do Lajnarja. Prvi del od Bogatina do Vogla so nadzorovale enote, nastanjene v dolini Tolminke, v Tolminskih Ravnah in na planini Razor, drugi del nad dolino Bače pa so varovale enote s sedežem v Podbrdu. Najgloblje v visokogorje in v bližino državne meje je bilo moč prodreti po dolini Tolminke, zato se je ta spremenila v močno utrjeno območje. Iz Pologa so bile visoko pod hribe speljani dve tovarni žičnici in široka mulatjera. Ta se je pri planini Dobrenjščica združila z že omenjeno, ki je peljala od Krnskega jezera preko prevala Prehodci do Črne prsti. Na to glavno prečno mulatjero, ki je danes pomembna in dobro obiskana planinska pot, so se vezale še številne druge, ki so omogočale dostop in oskrbovanje najvišje ležečih vojaških postojank. Med pomembnejše sodi mulatjera od planine Razor proti prehodu Globoko. Tu je v južno pobočje vkopana utrdba z dvema bojnim blokoma, ob njej stoji manjša stražarnica, nižje ob poti proti planini Razor pa se v eni izmed skal skriva še druga, nekoliko manjša utrdba, ki pa je Italijanom ni uspelo dokončati.

Zadnje večje utrjeno območje sektorja Zgornje Posočje je na skrajni jugovzhodni strani Julijcev, nad zgornjo Baško grapo. Star prehod Vrh Bače, preko katerega je že v prazgodovini vodila pomembna trgovska pot, je bil varovan z dvema utrjenima postojankama. Prva se je nahajala v neposredni bližini prehoda, druga pa na višje ležečem Možicu, kjer je bilo

zgrajenih več manjših utrdb in večja dvonadstropna kasarna, do katere je bila iz Podbrda speljana tudi tovarna žičnica. Na vrhu sosednjega Lajnarja je bil zgrajen utrdbeni kompleks za varovanje prehoda preko Petrovega Brda. Od tod je bilo moč nadzorovati celotno Soriško planino, Ratitovec, območje Porezna, spodaj ležeče Podbrdo in vasi nad njim ter ves gorski greben od Črne prsti proti zahodu. Utrdbe med Možicem in Lajnarjem so bile povezane z mulatjero, ki je bila speljana tik pod grebenom. Še eno močno utrjeno območje XXI. sektorja, kjer je nekdanja kasarna danes preurejena v planinski dom, pa je bilo zgrajeno tudi vrh Porezna na drugi strani doline.

Druge obrambna črta

Nekoliko dlje od meje, bližje gorskim dolinam in večjim naseljem, se je nahajala t. i. **cona odpora**. Objekti v tem območju so bili zgrajeni z namenom, da zaustavijo in oslabijo sovražnikov prodor proti notranjosti dežele. Za razliko od prve cone, kjer so bile manjše utrdbe zelo na gosto razporejene vzdolž vse meje, se bile tu utrdbe večje in zgrajene zgolj ob pomembnejših prehodih. Za obrambo prehoda iz Trente proti Bovcu je bil zgrajen sistem utrdb med vasema Soča in Kal-Koritnica. Sestavljalo naj bi ga pet srednje velikih in dobro zamaskiranih objektov, od katerih pa je Italijanom do kapitulacije uspelo dokončati le dva. Sta nedaleč od ceste v zaselkih Za otoki in Na Malnku, nedokončane utrdbe pa stoje nekoliko višje.

Drugi pomembnejši prehod, ki so ga posebej zavarovali, je bil v Pologu v dolini Tolminke. Tu so bile poleg kasarn finančne straže in obmejne milice še tri večje utrdbe, ki so povsem obvladovale ozko dolino. Prvi dve sta dobro vidni in sta na travniku med cesto in strugo Tolminke, tretja pa je vkopana v kamnit breg na desni strani doline. Tretji pomembni prehod je potekal preko Petrovega Brda. Tu sta v Podporeznu in nedaleč od prehoda dve večji utrdbi s skladišči in prostori za vojsko.

In še zaledje

Največ vojske, vojašnic in skladiščnih objektov je bilo nakopičenih v tretji, od meje najbolj oddaljeni **razmeštitveni coni**. Ta je bila namenjena stalni nastanitvi vojaških enot ter zbiranju in razmeščanju vojakov, ki bi prišli v obmejni prostor v primeru sovražnikovega vdora.

Foto: Miljko Lesjak

Propadajoča poslopja obmejne straže v dolini Za Lepočami, kjer so bili nastanjeni vojaki, ki so nadzirali prehod preko Bogatinskega sedla.
Foto: Karla Kofol

Glavni center je bil v Tolminu, kjer je bil tudi sedež XXI. sektorja, manjši pa še v Podbrdu, Kobaridu, na Srpenici, v Bovcu, Logu pod Mangartom, Soči in Trenti, kjer je danes dom Triglavskega narodnega parka.

Kljub najsodobnejši obrambni gradnji in premišljenemu sistemu varovanja meje pa mogočni Alpski zid ni mogel preprečiti razpada italijanske države. Ob začetku druge svetovne vojne je bila večina objektov v prvi in drugi coni izpraznjena, tako da mogočne utrdbe niso nikoli opravile poslanstva, ki jim je bilo namenjeno. ●

Rupnikova linija

O Rupnikovi liniji, ki je potekala z druge strani rapalske meje kot odgovor na Alpski zid, smo v Planinskem vestniku že pisali. Mnoge evropske države, ki so bile po prvi svetovni vojni še pod vtisom bojevanja v strelskih jarkih, so se zaradi gospodarske krize, pospešenega oboroževanja in ekspanzijskih teženj sosed lotile postavljanja utrjenih obrambnih linij. Tudi Kraljevina Jugoslavija se je lotila utrjevanja svojih vzhodnih in zahodnih meja.

Na zahodu ob rapalski meji je sistem utrd ob potekal od Tromeje do Reke v Kvarnerju, večinoma torej po slovenskem ozemlju. Linija proti Italiji je bila razdeljena na pet sektorjev, šesti je bil določen po nemški zasedbi Avstrije ob severni meji (Mislinjska dolina, Maribor). Zavarovani so bili še vsi mejni gorski prelazi in tudi nekateri globlje v notranjosti, prehodi preko rek in razni strateški objekti. Z deli so pri nas začeli precej za Italijani, intenzivneje šele konec leta 1938. Do takrat so bile dokončane predvsem ceste, nato pa je bilo treba utrjevalna dela zaradi pereče evropske situacije zelo pospešiti in gradnjo je prevzela vojska, ki ji je poveljeval general Rupnik. Za gradnjo so vpoklicali na desetisoče vojaških rezervistov, delo je dobilo tudi mnogo domačinov, razni obrtniki, gostilničarji in tuji delavci, ki so prišli z vseh koncev kraljevine. Dela na Rupnikovi liniji bi morala biti po načrtih končana do leta 1947, a so bila še pred napadom na Jugoslavijo leta 1941 ustavljena. Nedokončana linija ni nikoli služila svojemu namenu, okoli 4000 zgrajenih bunkerjev raznih tipov in nekaj večjih utrdb pa je v novi državi nenavadno hitro utonilo v pozabo. Večino je prerasel gozd. Šele v zadnjih letih linijo ponovno odkrivamo. Marsikje imajo organizirane turistične ogledne notranjosti objektov in poučne pohode v spremstvu lokalnih vodičev.

Dušan Škodič

Literatura:

- Tomaž Pavšič: Ob stari meji: pričevanja in spomini. Bogataj, 2006 (prva izdaja: Bogataj, 1999).
- Massimo Ascoli idr.: Fortezze e Soldati ai confini d'Italia. Editrice Temi, 2004.
- Aleksander Jankovič-Potočnik: Rupnikova linija in Alpski zid, Utrjevanje rapalske meje med letoma 1932 in 1941. Galerija 2, 2004.
- Miha Naglič: Dediščina rapalske meje: Rupnikova linija in Alpski zid, življenje ob rapalski meji v letih 1918–43(47): poskus utemeljitve nove muzejske zbirke. Pegaz International, 2005.
- Karla Kofol: Varovanje in utrjevanje Rapalske meje. Vojske, orožje in utrdbeni sistemi v Posočju. Tolminski muzej, 2008.
- Massimo Ascoli, Alessandro Bernasconi: Cinque corpi, un solo confine. Ritter Edizioni, 2008.
- Aleksander Jankovič-Potočnik: Rupnikova linija: odkrivanje utrd ob rapalski meji. Ad Pirum, 2009.